

“Ana dili” dərslərində “Dil qaydaları” məzmun xətti üzrə işin təşkili (1-4-cü siniflər üçün)

Fidan Xaliq qızı Tanırverdiyeva

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: tanirverdiyevafidan@gmail.com

Rəyçilər: filol.ü.f.d, dos. N.S. Novruzova,
p.ü.f.d., dos. G.V. Sultanova

Açar sözlər: dil qaydaları, məzmun xətti üzrə işin təşkili, dinləyib anlama, danışma, oxu və yazı

Ключевые слова: языковые правила, организация работы над строкой содержания, понимание на слух, устная речь, чтение и письмо

Key words: language rules, organization of work on the content line, listening comprehension, speaking, reading and writing

Dövlət dili kimi Azərbaycan dili təliminin məqsədi şagirdlərdə dinləyib anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqları formalaşdırmaqla onların nitqini inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur: ibtidai təhsil səviyyəsində Azərbaycan əlifbasının, çox işlək sözlərin, söz birləşməsi və cümlə modellərinin, ən zəruri nitq etiketlərinin, tələffüz və yazı qaydalarının mənimsənilməsini təmin etmək, şagirdlərdə dinləyib-anlama, sürətli oxu, ilkin şifahi nitq və tərcümə bacarıqları formalaşdırmaq;

İbtidai təhsil səviyyəsi (I-IV siniflər) üzrə şagird:

- dinlədiyi fikirlərə münasibət bildirir;
- kiçikhəcimli mətnləri sürətli və düzgün oxuyur, məzmununu izah edir;
- söz birləşməsi və cümlə nümunələrindən, zəruri tələffüz və yazı qaydalarından istifadə edərək kiçikhəcimli şifahi və yazılı mətnlər qurur, tərcümə edir;
- müşahidə etdiyi şəkil və illüstrasiyaların məzmun və əlamətlərini təsvir edir;
- məlumat xarakterli kiçik mətnləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə bacarıqları nümayiş etdirir.

Fənn üzrə məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı məzmun xətləri müəyyənləşdirilir:

- Dinləyib-anlama
- Danışma
- Oxu
- Yazı
- Dinləyib-anlama

Şagirdlər təlim prosesindəki bütün danışmaları, o cümlədən dialoji və monoloji nitq nümunələrini, oxunmuş elmi-kütləvi və bədii mətnləri, radio-televiziya verilişlərini, məktəb tədbirlərindəki çıxışları dinləyib başa düşür, eşitdiklərinə münasibət bildirirlər.

Ümumi nəticələr

Şagird:

- danışanı dinləyir və onu anladığını bürüzə verir;
- dinlədiyi söz, ifadə və cümlələrin mənasını izah edir;

- dinlədiyi müxtəlif janrdə və üslubda olan mətnləri anladığını nümayiş etdirir;
- danışanın nitqindəki əsas faktları seçə bilir.

Danışma

Danışma nitq fəaliyyəti növlərindən biri olmaqla yanaşı, ünsiyyət və əlaqənin əsasını təşkil edən bacarıqlardan ibarət xətt kimi Azərbaycan dili təliminin məzmununda əhəmiyyətli yer tutur. Təhsilin bütün səviyyələrini əlaqələndirən bu məzmun xətti ünsiyyət üçün zəruri olan cümlə qurmaq, şifahi mətn tərtib etmək, dialoji və monoloji nitq formalarından istifadə etmək, nəqli, təsviri, mühakimə xarakterli şifahi məlumatlar və təqdimatlar hazırlamaq bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir.

Ümumi nəticələr

Şagird:

- müşahidə etdiyi əşya və hadisələri şifahi təsvir edir;
- dinlədiyi mətnin məzmununu məntiqi ardıcılıqla nəql edir;
- müxtəlif məzmunlu tədbirlərdə yaş səviyyəsinə uyğun təqdimatlar edir.

Oxu

Oxu məzmun xətti ümumi təhsilin bütün səviyyələrində istifadə olunmaqla onları əlaqələndirir. Şagirdlərin müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə həyat şəraiti üçün lazım olan fakt və hadisələri öyrənmə imkanlarını genişləndirir. Lüğət ehtiyatlarının zənginləşdirilməsi, ilkin oxu texnikasının, düzgün tələffüz, sürətli, düzgün, şüurlu, ifadəli oxu vərdişlərinin formalaşdırılması təmin olunur.

Ümumi nəticələr

Şagird:

- oxuduğu mətdə sözlərin mənasını izah edir;
- orfoepiya qaydalarını, vurğu, intonasiya və fasiləni gözləməklə mətni düzgün oxuyur;
- Azərbaycan dilində olan mətnlər üzərində işləyir, onların məzmunu haqqında mülahizələrini bildirir;
- elmi-kütləvi və bədii mətnləri ifadəli oxuyur.

Yazı

İnsanlar yazı vasitəsi ilə həyat boyu ictimai, iqtisadi və mədəni sahələrdə əldə etdikləri nailiyyətləri ümumiləşdirir, elmi, bədii yaradıcılıq işləri aparır, özünün tarixini yaradır, onu gələcək nəsillər üçün sistemləşdirir, qoruyub saxlayırlar. Dilin özünəməxsusluğunu, zənginliyini mühafizə edirlər. Yazı Azərbaycan dili təlimində ən zəruri bacarıqları əhatə edir, oxu üzrə fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə imkan yaradır.

Ümumi nəticələr

Şagird:

- öz fikirlərini sərbəst, yazılı ifadə edir;
- dil vahidlərindən istifadə etməklə müxtəlif əməli yazı bacarıqlarını nümayiş etdirir;
- müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək yazılı çıxış və təqdimatlar hazırlayır.

I sinif

I sinfin sonunda şagird:

- sadə şifahi nitq nümunələrinin məzmununu başa düşdüyünü nümayiş etdirir;
- öyrəndiyi sözlərin mənasını izah etməklə onların əsasında cümlələr qurur;
- müxtəlif əşyalar, sadə süjetli şəkillər və hadisələr ətrafında fikirlərini ifadə edir.

II sinif

II sinfin sonunda şagird:

- təqdim olunan nitq nümunələrini anlayır;
- verilmiş söz və söz birləşmələrini düzgün tələffüz edir;
- ilkin oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- kiçikhəcmli məndəki sözləri lüğət vasitəsilə ana dilinə və əksinə tərcümə edir;
- ilkin yazı bacarıqları nümayiş etdirir

III sinif

III sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi nitq nümunələrini anlayır;
- öyrəndiyi söz və söz birləşmələrini düzgün tələffüz edir;
- öyrəndiyi nitq nümunələrindən istifadə etməklə sadə formada ünsiyyət qurur;
- düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir

IV sinif

IV sinfin sonunda şagird:

- düzgün tələffüz bacarıqları nümayiş etdirir;
- nitq nümunələrindən istifadə etməklə sadə formada ünsiyyət qurur;
- düzgün oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- düzgün yazı bacarıqları nümayiş etdirir.

Dil qaydaları

Şagird zəruri dil qaydalarını mənimsədiyini nümayiş etdirir. Səs və hərfi adlandırır və onları fərqləndirir. Sait səslərə görə sözləri hecalara ayırır. Böyük və kiçik hərfləri fərqləndirir. Hərfləri əlifba sırası ilə sadalayır. Tək və cəm anlayışlarını nümunələrlə izah edir. Ad, əlamət və hərəkət bildirən sözləri tanıyır və fərqləndirir. Cümləni tanıyır və əsas əlamətlərini sadalayır. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlələri fərqləndirir.

Məqalənin aktuallığı. Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində şagirdlərin öz ana dilinə müraciət olunması, leksik, fonetik, qrammatik xüsusiyyətlərin izah edilməsi, və bacarıqlarının möhkəmlənməsinə təsir göstərir. Məqalə də bu kimi vacib mövzuya həsr edildiyindən onu aktual hesab etmək olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Şagirdlərdə dinləyib anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə onların nitqini inkişaf etdirmək sahəsində vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi, eyni zamanda ibtidai təhsil səviyyəsinin ayrı-ayrı siniflərində ən zəruri bacarıqların qazanılması baxımından əsas istiqamətlərin nəzərdən keçirilməsini məqalənin elmi yeniliyi sayılmalıdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) fənni üzrə təhsil proqramı. Bakı, ARTİ, 2015.
2. Ş. Nəbiyeva. Ana dili tədrisi metodikasının aktual problemləri. Bakı, 2010.
3. Azərbaycan dili və onun tədrisi metodikası üzrə proqram. Bakı, Bakı Slavyan Universiteti, 2017.

Ф.Х. Танривердиева

**Организация работы над содержательной линией
«Языковые правила» на уроках «Родной язык»
(для 1-4 классов)**

Резюме

В процессе обучения азербайджанскому языку в общеобразовательных школах, где обучение ведется на других языках, обращение учащихся к родному языку, объяснение лексических, фонетических, грамматических особенностей, отношение к художественным образцам влияет на их знания и навыки, связанные с родным языком и литературой.

В статье также определены задачи в области развития речи с целью развития у учащихся навыков аудирования, понимания, разговорной речи, чтения и письма, а также основные направления с точки зрения приобретения самых необходимых навыков в разных классах начальной школы.

F.X. Tanriverdiyeva

**Organization of work on the content line
“Language rules” in “Mother tongue” lessons
(for grades 1-4)**

Summary

In the process of teaching the Azerbaijani language in secondary schools where the training is conducted in other languages, students' appeal to their mother tongue, explanation of lexical, phonetic, grammatical features, attitude to artistic examples affect their knowledge and skills related to mother tongue and literature.

The article also identifies tasks in the field of speech development in order to develop students' listening, comprehension, speaking, reading and writing skills, as well as the main directions in terms of acquiring the most necessary skills in different grades of primary education.

Redaksiyaya daxil olub: 13.11.2020